

ЛІТАРАТУРА

1. Покровский, Ф.В. Археологическая карта Виленской губернии / Ф.В. Покровский – Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1893. – XVIII с.+164 с.
2. Штыхов, Г.В. Археологическая карта Белоруссии. Памятники железного века и эпохи феодализма. Вып. 2 / Г.В. Штыхов. – Минск: Полымя, 1971. – 276 с.
3. Дучыц, Л. Курганны могільнік Зябкі – Доўгае / Л. Дучыц // Гістарычна-археалагічны зборнік. – 2001. – № 16. – С. 111 – 114.

РАННЕНЕАЛІТЫЧНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ Ў МІКРАРЭГІЁНЕ КРЫВІНСКАГА ТАРФЯНІКА

М.М. ЧАРНЯЎСКІ, У.Я. ГРЫБ
(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)

Разглядаюцца вынікі раскопак стаянкі ранненеалітычнай нарвенскай культуры Асавец 4 у Бешанковіцкім р-не, на якой захаваліся інвентар з арганікі і мінеральных рэчываў – касцяныя, рагавыя і крамянёвыя прылады працы і паляўнічая зброя, упрыгожванні, а таксама фрагменты керамічнага посуду. Адзначана генетычная пераемнасць мясцовай нарвенскай культуры з папярэдняй мезалітычнай кундскай культурай і яе сувязі з ранненеалітычнымі супольнасцямі Падняроўя і Панямоння.

У Крывінскім мікрарэгіёне, размешчаным на мяжы Бешанковіцкага і Сенненскага р-наў Віцебскай вобл., знаходзіцца шэраг старажытных паселішчаў, вывучэнне якіх дазваляе з рознай ступенню паўнаты рэканструяваць гісторыю мясцовага насельніцтва на працягу прыкладна 5-ці тысячагоддзяў – ад 6-га да сярэдзіны 2-га тыс. да н.э. У археалагічнай перыядызацыі гэта ад ранняга неаліту да сярэдняга бронзавага веку.

Найбольш старажытным паселішчам мікрарэгіёна, якое адносіцца да нарвенскай культуры, з’яўляецца стаянка Асавец 4, размешчаная праз 2,0 км на паўднёвы ўсход ад в. Асавец Бешанковіцкага р-на. Яна займала паўднёва-заходні схіл пясчана-жвіровага ўзгорка «Брускавішча», што ўздымаецца каля краю Крывінскага тарфяніка. На жаль, амаль увесь узгорак у 1974 – 75 гг. быў знішчаны кар’ерам, прыдатнай археалагічнаму даследаванню засталася вузкая паласа каля падножжа (мал. 1: Б, В). Помнік выяўлены аўтарам у 1973 г., ім жа і праводзіліся тут раскопкі ў 1976 і 1977 гг., у выніку чаго ўскрыта 110 м². [15]. У наступныя 1980 і 1987 гг. невялікія даследаванні вяліся на ўсходнім краі кар’ера, аднак яны далі мала матэрыялу, да таго ж ён быў рознакультурным.

Найбольшая вышыня захаванага ўчастка паселішча над узроўнем тарфяніка ў месцы раскопа 1976 г. складала 2 м. Культурны пласт дасягаў 0,5 – 0,7 м (мал. 1: В). Ён складаўся з жвіру з вялікай колькасцю вапняковых галек, што прывяло да вапнавання астэалагічнага матэрыялу, які захаваліся ў даволі добрым стане. Пласт падсцілаўся тым жа жвірам.

Насычанасць культурнага пласта артэфактамі ўмераная. Выглядае, што частка іх магла перамяшчацца ўніз па схілу натуральным чынам. У раскопе 1977 г. выўленае авальнавыцягнутае крыху пранікаючае ў мацерык паглыбленне памерамі 4,0 на 1,5 м, арыентаванае з паўночнага захаду на паўднёвы ўсход (мал. 1: В). У яго запаўненні прасочана невялікая вуглістасць, каля паўднёвага краю адзначана невялікая сціжма патрушчаных костак жывёл, а за межамі таго ж краю – развал часткі глінянай пасудзіны. Магчыма, паглыбленне сведчыць пра наяўнасць рэшткаў нейкага жылля.

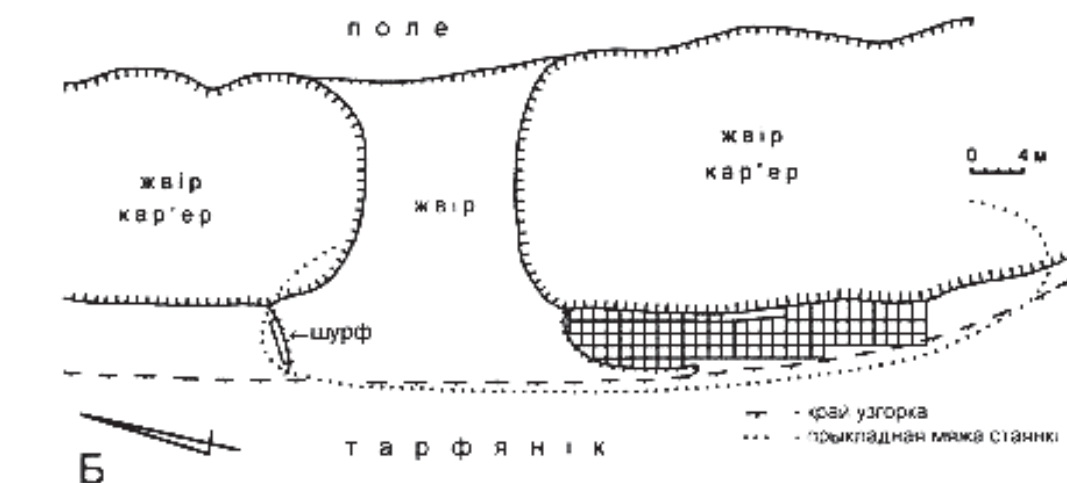
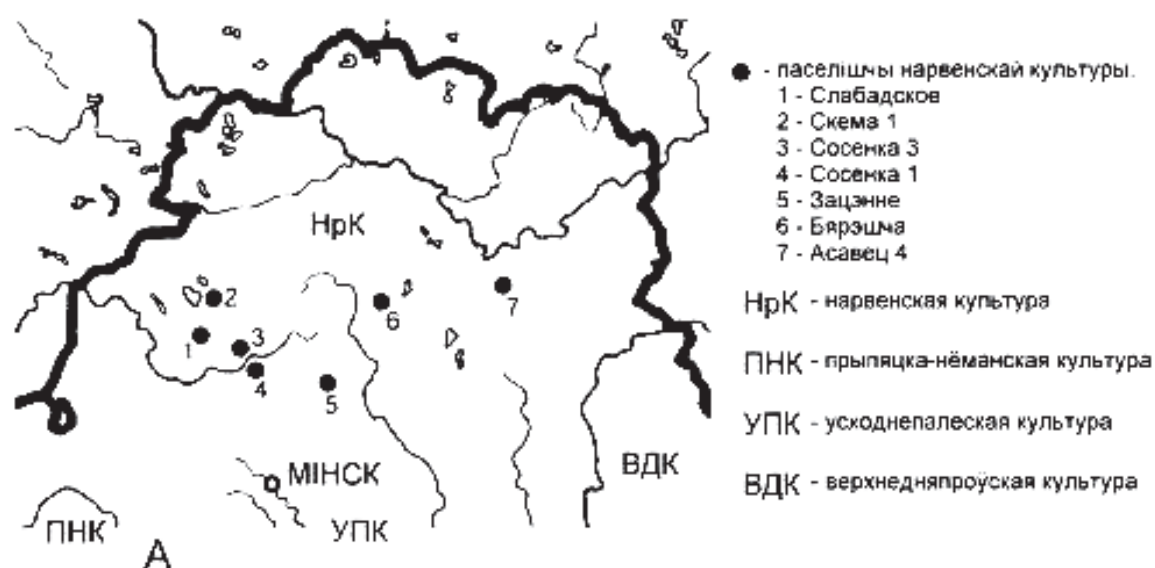
Крамянёвы комплекс Асаўца 4 прадстаўлены першаснымі і другаснымі прадуктамі расшчаплення крэменю. Усяго за два сезоны раскопак было здабыта каля 200 артэфактаў з гэтага матэрыялу, сярод якіх 60 маюць сляды другаснай апрацоўкі, пераважна рэтушоўку.

Крэмень даволі розны па якасці і гатунках. Ён пераважна светла-шэры да малочна-белага, зрэдку шэры і цёмна-шэры, часам злёгку рудаваты або нават ружаваты да чырвонага. Пераважала мясцовая галечная сыравіна дрэннай якасці. Але сутракаецца і больш якасны імпартаваны крэмень. Светлая танальнасць большасці матэрыялу ў асноўным выклікана яго заляганнем з вапняком.

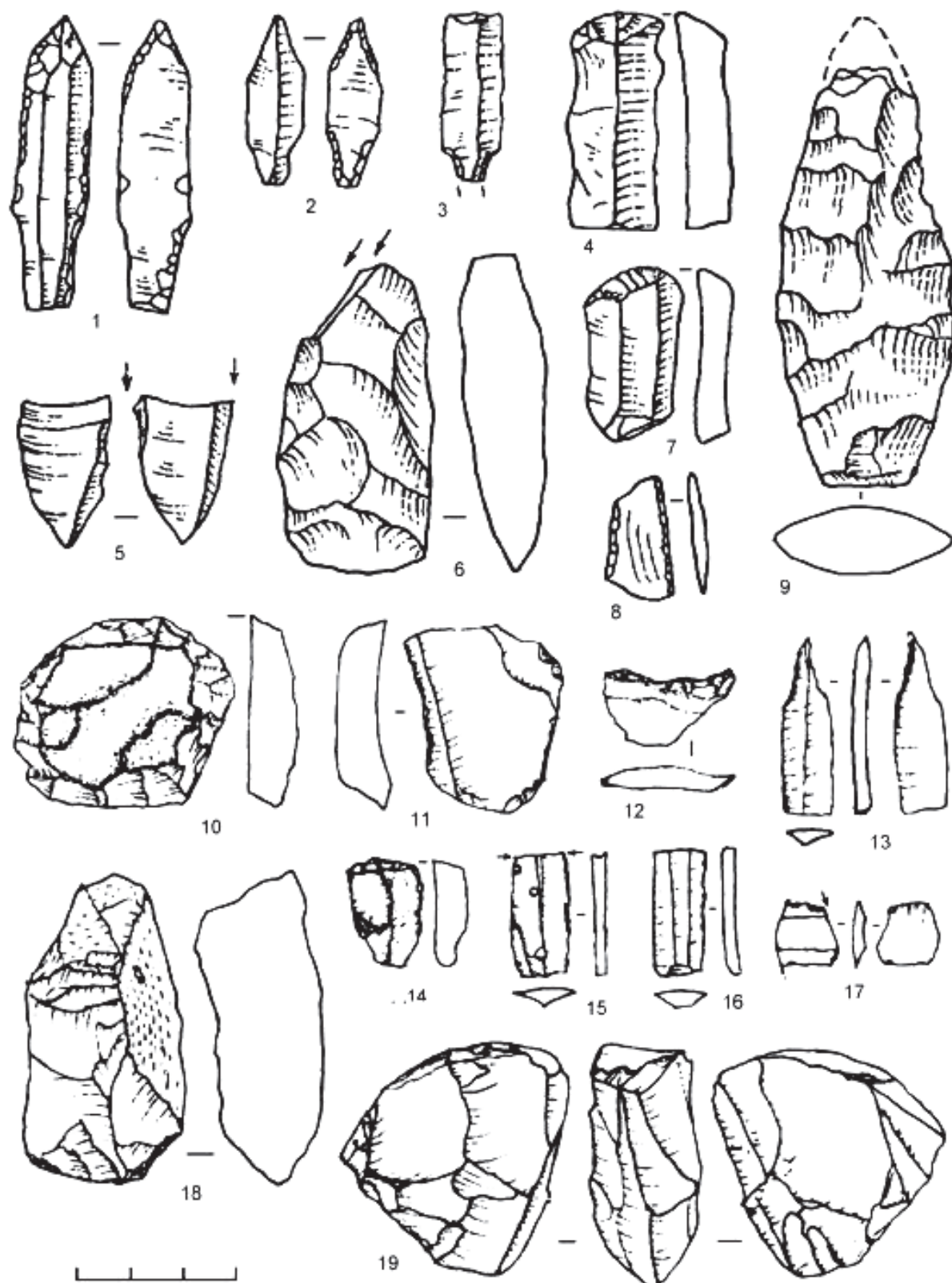
Малая колькасць крамянёвай сыравіны вымагала ашчаднасці. Так, знойдзены толькі два нуклеусы. Абодва аднаплячовачныя. Адзін з іх мае добра аформлены фронт-адшчэпню (мал. 2: 19). Другі нуклеус даволі аморфны.

Першасным прадуктам расшчаплення крэменю з’яўляюцца пераважна адшчэпы і пласціны, якія выкарыстоўваліся ў якасці нарыхтовак для прылад працы або з’яўляліся адыходамі вытворчасці. Самую масавую частку крамянёвай калекцыі складаюць адшчэпы. Пласцін знойдзена значна менш – 29.

Тэхналогія нарыхтоўкі пласцін была заснаваная на выкарыстанні некалькіх тэхнік зняцця. Найбольш распаўсюджанай з’яўлялася аддзіскальная. Аб гэтым перш за ўсё сведчыць іх правільная паралельная агранка, нярэдка трапецападобнае сячэнне. Для атрымання пласцін выкарыстоўвалі і пасярэднікі. У выніку на нарыхтоўках атрымлівалася як паралельная, так і непаралельная агранка. У калекцыі таксама прысутнічае аблом рабрыстай пласціны. Такія артэфакты ўтвараліся пры першых сколваннях для фармавання фронту нуклеуса.

Мал. 1. Ранні неаліт Паўночнай Беларусі (А); план стаянкі Асавец 4 (Б); раскоп на стаянцы Асавец 4 (В)

Мал. 2. Асавец 4. Крамянёвы інвентар: 1, 2, 3 – наканечнікі стрэлаў; 4, 7, 10, 11, 14 – скрапкі; 5 – разец;
6 – сякера з разцом на абушку; 8 – трапеццыя; 9 – наканечнік дроўніка; 12 – скобля; 13 – свердзел;
15, 16 – рэжучыя прылады; 17 – укладка; 18 – рубячая прылада; 19 – нуклеус

Усе прылады працы дзеляцца на некалькі тыпаў у залежнасці ад іх тэхналагічнага і функцыянальнага кантэксту.

Да паляўнічай зброі адносяцца тры наканечнікі стрэлаў – два цэлыя і адзін з абламаным вастрыём. Усе яны ўтвараюць адну групу з невялікімі адрозненнямі паміж сабой.

Першы наканечнік выраблены з правільнай пласціны з трапецападобным сячэннем (мал. 2: 1). Ударны бугарок адсутнічае, але па ўскосных прыкметах можна вызначыць, што нарыхтоўка для наканечніка была атрыманая з дапамогай адціску. Вастрыё знаходзіцца на дыстальным канцы пласціны і аформлена рэтушшу па краях з брушка і спінкі, г.зн. з вентральнага і дарсальнага бакоў. Чаранок аформлены стромкай рэтушшу на дарсальным і супрацьлеглым яму вентральным баку.

Другі наканечнік таксама змайстраваны з правільнай адцісканай пласціны, але меншых памераў (мал. 2: 2). Бугарок, як і на папярэднім экзэмпляры, адсутнічае. Сячэнне пласціны трохкутнае. Вастрыё знаходзіцца на дыстальным канцы і аформлена з вентральнага боку даволі стромкай рэтушшу. Чаранок таксама апрацаваны такой жа рэтушшу.

Трэці наканечнік уяўляе сабой выраб з абламаным вастрыём і па марфалогіі падобны на папярэдні (мал. 2: 3). Ён аформлены на правільнай адцісканай пласціне трохкутнага сячэння. Як і ў папярэдніх, вастрыё знаходзіцца на дыстальнай частцы пласціны. Чаранок аформлены стромкай рэтушшу.

Усе вышэй апісаныя наканечнікі маюць блізкія аналогіі з іншых помнікаў нарвенскай культуры на тэрыторыі Беларусі (Зацэнне, Сосенка 3). Праўда, наканечнікі з Зацэння маюць іншую арыентацыю вастрыя – на бугарковай частцы пласціны [12, мал. 4: 1 – 3]. У Сосенцы 3 наканечнікі даволі часта выраблены з няправільных пласцін і незаўсёды маюць рэтушаванае вастрыё. Найбольш блізкі тэхналагічна асавецкім экзэмплярам абломак наканечніка без чаранковай часткі з Сосенкі 3. Вастрыё ў яго таксама аформлена стромкай рэтушшу і знаходзіцца на дыстальнай частцы правільна аграненай пласціны трохкутнага сячэння [14, мал. 4: 15].

У арэале нарвенскай культуры Паўднёва-Усходняй Прыбалтыкі наканечнікі падобнага тыпу сустракаюцца рэдка. Ф.А. Загорскіс знайшоў такі экзэмпляр у раннеэалітычным пласце стаянкі Оса ў Паўднёва-Усходняй Латвіі [4, с. 60].

Да паляўнічай зброі адносіцца і наканечнік дроціка з абламаным вастрыём (мал. 2: 9). Ён мае лістападобную форму з прамой асновай, у сячэнні лінзападобны, пакрыты плоскай рэтушшу з абодвух бакоў. Такі тып дроцікаў сустракаецца як на помніках Беларусі (Зацэнне) [12, мал. 4: 8], так і на нарвенскіх паселішчах Прыбалтыкі (Акалі ў Эстоніі) [16, с. 187, рис. 19: 14], Сарнатэ ў Латвіі) [1, табл. 3: 1].

Геаметрычны мікраліт у Асаўцы 4 знойдзены толькі адзін. Ён уяўляе сабою амаль раўнабокую трапецыю, сфармаваную на фрагменце пласціны з непаралельнымі краямі. Стромкай рэтушшу апрацаваныя супрацьлеглыя бакі прылады (мал. 2: 8).

Трапецыі былі даволі распаўсюджанай з'явай на помніках паўднёвых рэгіёнаў нарвенскай культуры. Яны знойдзены ў Зацэнні [12, мал. 4: 4 – 7] і Сосенцы 3 [14, мал. 5: 1 – 9]. Трэба адзначыць наяўнасць трапецый ва ўсходняй Літве на помніку Кратуонас ІБ, дзе таксама маюцца раннеэалітычныя матэрыялы [2, рис. 18: 21, 22].

Разцоў на помніку знойдзена толькі два (мал. 2: 5). Яны зроблены з адшчэпаў сярэдніх памераў і адносяцца да тыпу вуглавых.

Скрабкі ўтвараюць самую вялікую катэгорыю прылад працы на стаянцы (15 экз.). У тэхналагічным і функцыянальным плане яны даволі разнастайныя. Дамінуюць скрабкі на адшчэпах (11 экз.). Але сустракаюцца і прылады, сфармаваныя на рэгулярных высокіх пласцінах (3 экз.). Па спосабе афармлення рабочай часткі – скрабніцы і тыпу нарыхтоўкі скрабкі можна падзяліць на чатыры тыпы.

Першы тып утвараюць канцавыя скрабкі, вырабленыя з высокіх рэгулярных пласцін (3 экз., мал. 2: 4, 7). Іх скрабніцы апрацаваныя рэгулярнай паўстромкай рэтушшу на дыстальнай частцы нарыхтоўкі.

Другі тып – канцавыя скрабкі на разнастайных адшчэпах і абломках крэменю (мал. 2: 14). Яны маюць даволі разнастайныя памеры і форму. Буйнейшы быў выраблены з вялікага адшчэпа з рэшткамі скарынка (мал. 2: 10). Яго скрабніца знаходзіцца на тарцы і мае стромкую рэтуш з слядамі моцнай спрацаванасці.

Трэці тып утвараюць бакавыя скрабкі. Нарыхтоўкамі для іх служылі невялікія адшчэпы. Але ў калекцыі прысутнічае даволі масіўны бакавы скрабок, выраблены з пласцінчатага адшчэпа (мал. 2: 11).

Чацвёрты тып прадстаўлены адным падакруглым скрабком. Ён быў выраблены з адшчэпа, у якога захавалася крэйдая скарынка. Скрабковая рэтуш пакрывала амаль увесь перыметр артэфекта і месцамі мела невялікую спрацаванасць.

Скоблі на стаянцы знойдзены дзве (мал. 2: 12). Яны былі вырабленыя з невялікіх адшчэпаў і маюць рабочыя часткі на тарцах.

Перфаратары ўтвараюць невялікую групу з трох экзэмпляраў. Найбольш выразны з іх быў выраблены з правільна аграненай пласціны трохкутнага сячэння (мал. 2: 13). Вастрыё апрацаванае супрацьлеглай прытупляючай рэтушшу з брушка і спінкі. Магчыма, ён выкарыстоўваўся і ў якасці свердзела.

Даволі шматлікай з'яўляецца серыя рубячых прыладаў і іх абломкаў (10 экз.). Яны даволі разнастайныя па форме і памерах і не вельмі ахайна апрацаваныя, месцамі захоўваюць крэйдую скарынку

Археалогія

(мал. 2: 18). На некаторых маюцца сляды моцнай спрацаванасці. Цікавасць уяўляюць вырабы з разцовым сколам (мал. 2: 6) або скрабковай рэтушшу на адным з бакоў.

Адносна шмат рэтушаваных пласцін, як цэлых, так і абломкаў. Вылучаецца серыя сячэнняў з паўстромкай рэтушшу на адным з бакоў (мал. 2: 17). На некаторых з іх прыкметная ўтылізацыйная рэтуш. Гэтыя сячэнні маглі выкарыстоўвацца як укладкі для састаўных прылад. У калекцыі таксама прадстаўлена серыя нажападобных пласцін з плоскай рэтушшу на адным з бакоў (мал. 2: 15, 16). Яны хутчэй за ўсё з'яўляліся нажамі.

Акрамя таго, у калекцыі маецца невялікая колькасць невыразных рэтушаваных адшчэпаў і абломкаў крэменю.

Вырабаў з рогу і костак і іх фрагментаў знойдзена 32.

З упрыгожанняў маюцца цэлая і фрагментарная падвескі з зубоў жывёл з кальцавой нарэзкай на корані (мал. 3: 15).

Два наканечнікі стрэлаў маюць кароткую іголпадобную (блізкую біканічнай) форму, насады і вастрыі пашкоджаны (мал. 3: 1). Трэці наканечнік сплюснутаіголпадобны з лёгка выдзеленым чаранком (мал. 3: 3). Верагодна, ад наканечнікаў стрэлаў паходзяць абломкі круглых у сячэнні вастрыі і стрыжняў (мал. 3: 7, 8).

Два абломкі належалі вастрыям плоскарамбічнага сячэння. Адзін з іх меў па краю зубчатыя нарэзкі (мал. 3: 6). Таксама ў двух экзэмплярах знойдзены абломкі плоскіх і шырокіх гарпуноў (мал. 3: 3, 4).

6 фрагментаў паходзяць ад плоскіх кінжалаў (мал. 3: 13, 14, 16). З пласціны ад дзіковага ікла быў зроблены нож с фігурным лязом, аснова яго абламана (мал. 3: 10). Захаваўся абломак невядомага вырабу на падобнай пласціне (мал. 3: 9).

Праколкі (4 экз.) вырабляліся пераважна з сколаў з трубчастых костак (мал. 3: 12).

Унікальны ікол мядзведзя з зрэзамі на вастрыі (мал. 3: 11). Верагодна, ён выкарыстоўваўся ў якасці адмысловага разца.

Сякера з рогу з лёгка асіметрычным лязом захавалася здавальняюча (мал. 3: 1). Рэшта сякерападобных і цяслападобных прыладаў з рогу і расшчапаных буйных трубчастых костак прадставлена абломкамі (мал. 3: 2, 3).

Частка рагавых і касцяных артэфактаў асабліва фрагментарная і не паддаецца ідэнтыфікацыі.

Пераважная большасць керамікі ў раскопах 1976 – 77 гг. складае адзіны культурна-храналагічны комплекс (мал. 5 – 7; 8: 1 – 12). Гэта фрагменты шэра-рудых пасудзін з яйкападобным корпусам і вострым (злёжку прытупленым) дном, з дыяметрам па венцу да 40 см. Краі венцаў былі прамымі, слёжку звязанымі або крыху адгіналіся. Іх зрэзы плаўна патанчаліся ад сярэдзіны пасудзін, часам былі патончаныя з абодвух бакоў, прыкругленыя, а ў адзінкавых выпадках мелі плоскі зрэз. Пасудзіны вырабляліся з гліняных стужак пераважна спосабам тарцовага прылепу (мал. 7: 7). Пры гэтым адзін край стужкі патанчаўся пальцамі, ад чаго засталіся характэрныя ўмяціны, а стык стужак расчэсваўся поперека, быццам сшываўся. Сустрэкаецца і косы прылеп. Стык стужак дадаткова прыкрываўся тонкімі пласцінамі гліны.

Адтлушчальнікамі служылі валакністыя раслінныя рэшткі, дробная арганіка, ад якой засталася порыстасць, а таксама тоўчаныя ракавіны. Пры гэтым дамешкі ракавін былі ад нязначных да багатых. Магчыма, выкарыстоўваўся і шамот.

Паверхні сценак, асабліва ўнутраных, маюць сляды расчэсаў зубчатым шпатэлем, які быў і арнаментірам. Таўшчыня сценак на корпусе 8 – 9 мм. На адзінкавых фрагментах прысутнічаюць прасвідраваныя па сухому «фрамонтныя» адтуліны (мал. 5: 5).

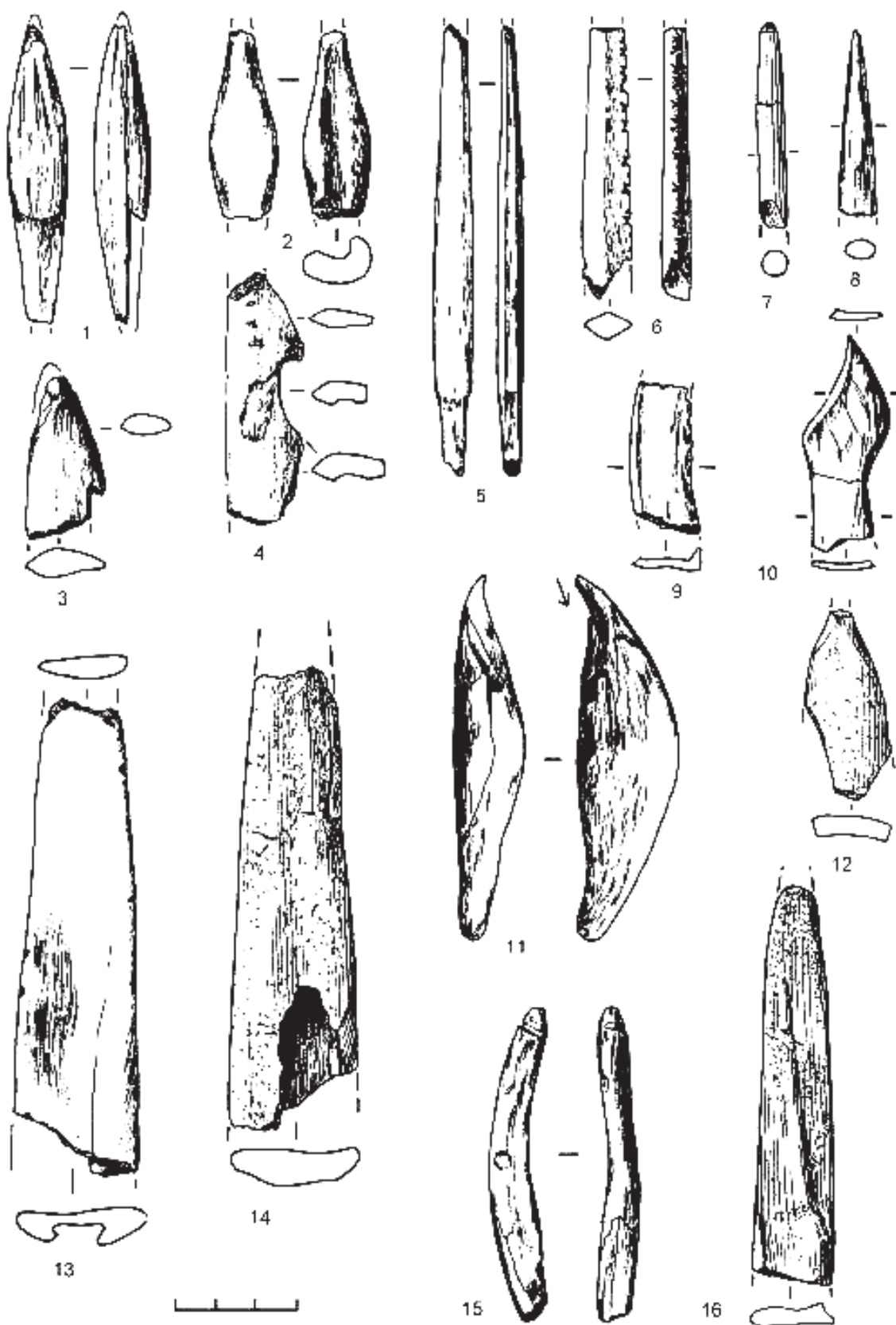
Захаваліся два абломкі авальных місачак з плаўным пераходам ад сценак да пласкаватага дна (мал. 5: 6).

З усіх 52 фрагментаў знойдзеных венцаў каля 10 маюць пад краем знешні пояс глыбокіх круглых ямак або глыбокіх наколаў (мал. 5: 8; 7: 3, 5). Зрэз венцаў у большасці не арнаментаваны, толькі ў некаторых ён упрыгожаны насечкамі і накольчатымі паглыбленнямі (мал. 5: 5; 6: 10). Некалькі часцей адбіткі грэбня і насечкі сустракаюцца на ўнутраным скосе краю або на ўнутранай паверхні венца (мал. 5: 2, 9; 6: 1, 5, 8, 10, 11, 12; 7: 2).

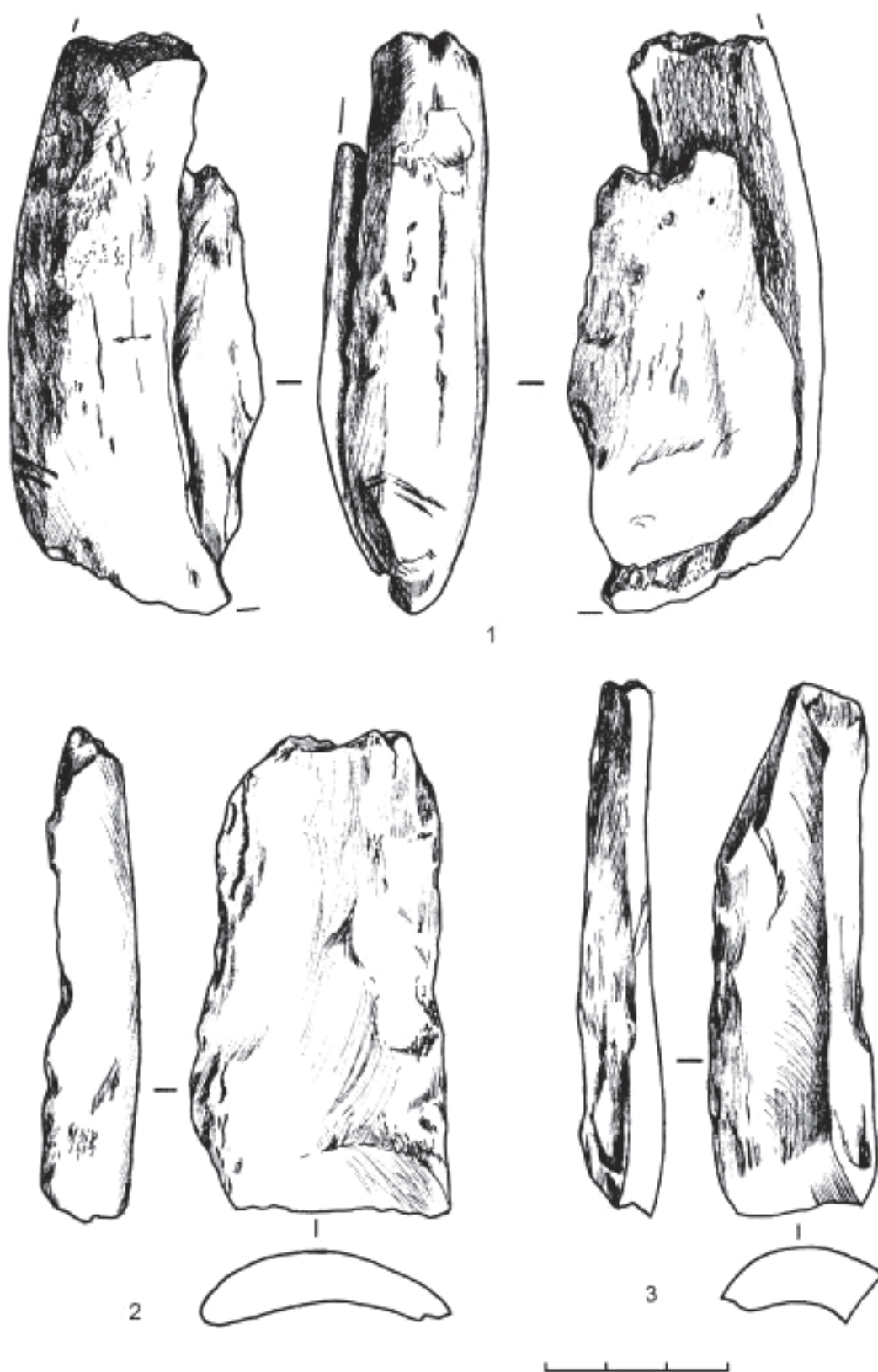
Каля дзесятка фрагментаў венцаў дробныя і малаінфарматыўныя.

На знешняй паверхні 31 венца захаваўся арнамент з розных пераважна штампаваных элементаў (мал. 5 – 7). Амаль палова такіх венцаў маюць розныя наклады, што складаюць гарызантальныя паясы: дробныя невыразныя наклады, наклады глыбокія ямчатыя, насечкавыя, тычковыя вострым арнаментірам, тарцовыя акруглым тонкім вастрыём, падтрохкутныя нерэгулярныя ігольчатым вастрыём, разрэджаныя паўмесячныя (капытковыя) (мал. 6: 11 – 14; 7: 1, 2, 4, 5). 8 венцаў арнаментаваныя гарызантальнымі паясамі даволі доўгіх і кароткіх насечек (мал. 6: 1 – 9). У адным выпадку лінія з насечак паставлена коса. 6 венцаў маюць паясы грабеньчатых, звычайна косых управа, адбіткаў (мал. 5: 7, 9). На адным фрагменце зігзаг з такіх адбіткаў спалучаўся з гарызантальным паясам (мал. 5: 11). Таксама ў адным выпадку на венцы прысутнічаюць кароткія нарэзкі (мал. 6: 10). Часам сустракаюцца спалучэнні гарызантальных баразёнак з насечкамі (мал. 6: 7) або ямчатымі наколамі (мал. 7: 3). Невялікая група венцаў цалкам не мае аздаблення (мал. 5: 1, 3, 4).

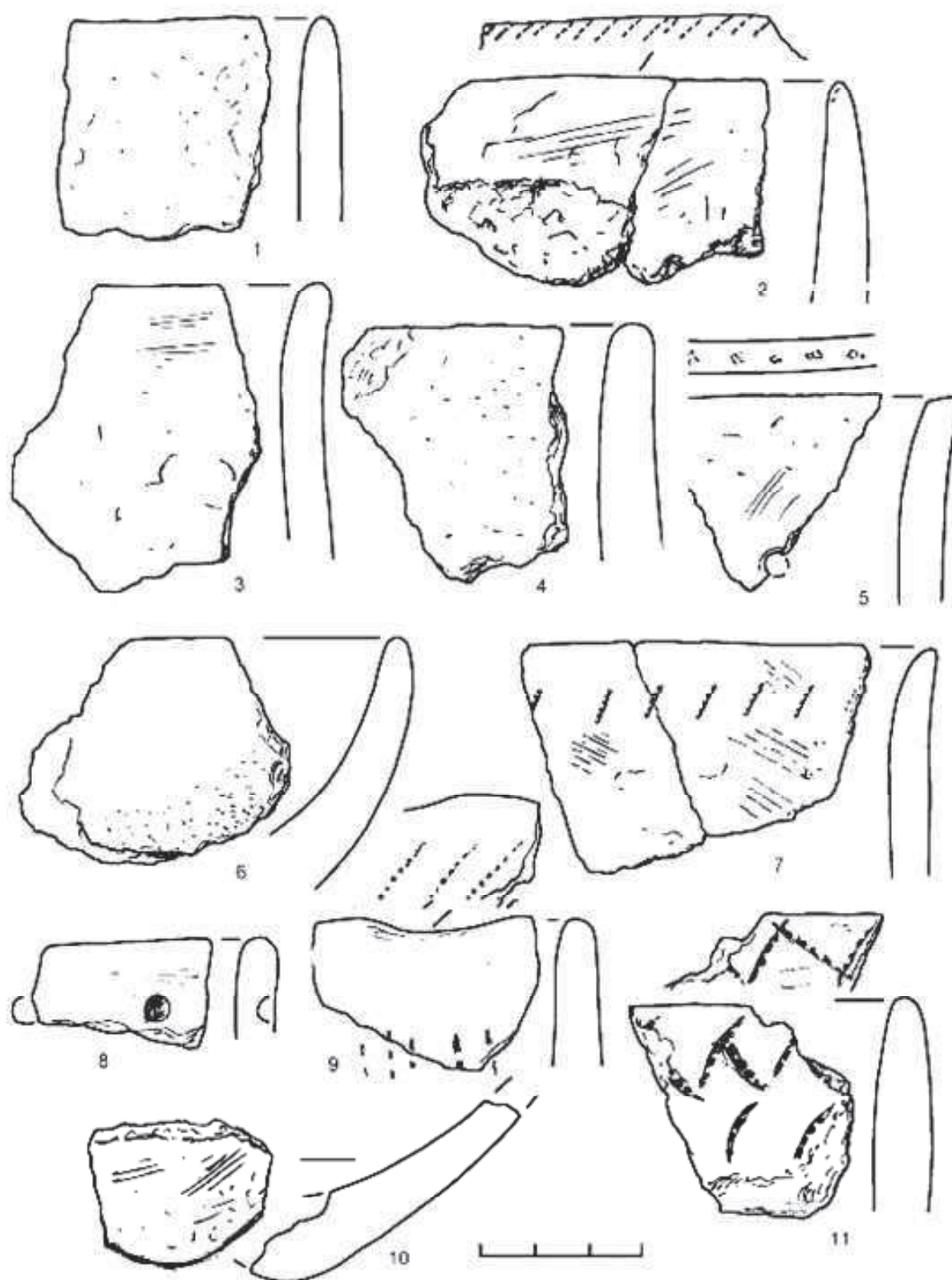
Элементы арнаменту на сценах пасудзін складаліся з розных накладаў і паглыбленняў (мал. 8: 4, 5, 7, 10, 11), з тонкіх і звычайна злёжку выгнутых грабеньчатых адбіткаў (мал. 7: 6, 8, 10, 11, 13), насечак (мал. 7: 7, 9; 8: 3), прачэрчаных ліній (мал. 8: 9, 12). Значна радзей ужываліся адступаючыя наклады палачкай (мал. 8: 8), ямчатыя ўмяціны і тычковыя наклады.

Мал. 3. Асавец 4. Касцяныя і рагавыя вырабы: 1, 2, 5 – наканечнікі стрэлаў; 6, 7, 8 – абломкі вастрый; 3, 4 – абломкі гарпуноў; 9, 10 – вырабы з дзіковых іклаў; 11 – разец з мядзведжага ікла; 12 – праколка; 13, 14, 16 – фрагменты кінжалаў 15 – падвеска

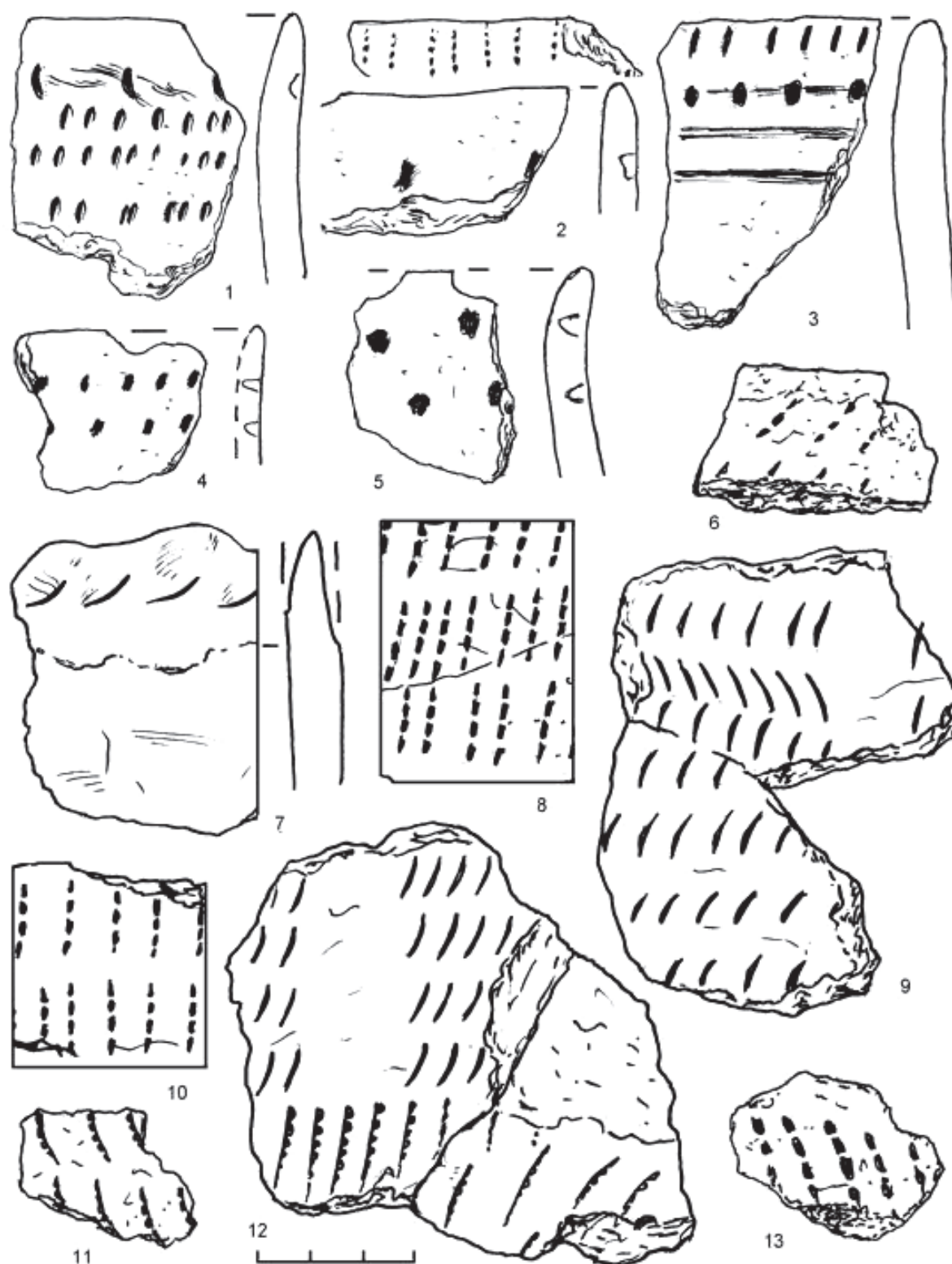
Мал. 4. Асавец 4. Рубячыя прылады: 1 – рагавая сякера; 2, 3 – касцяныя цяслы

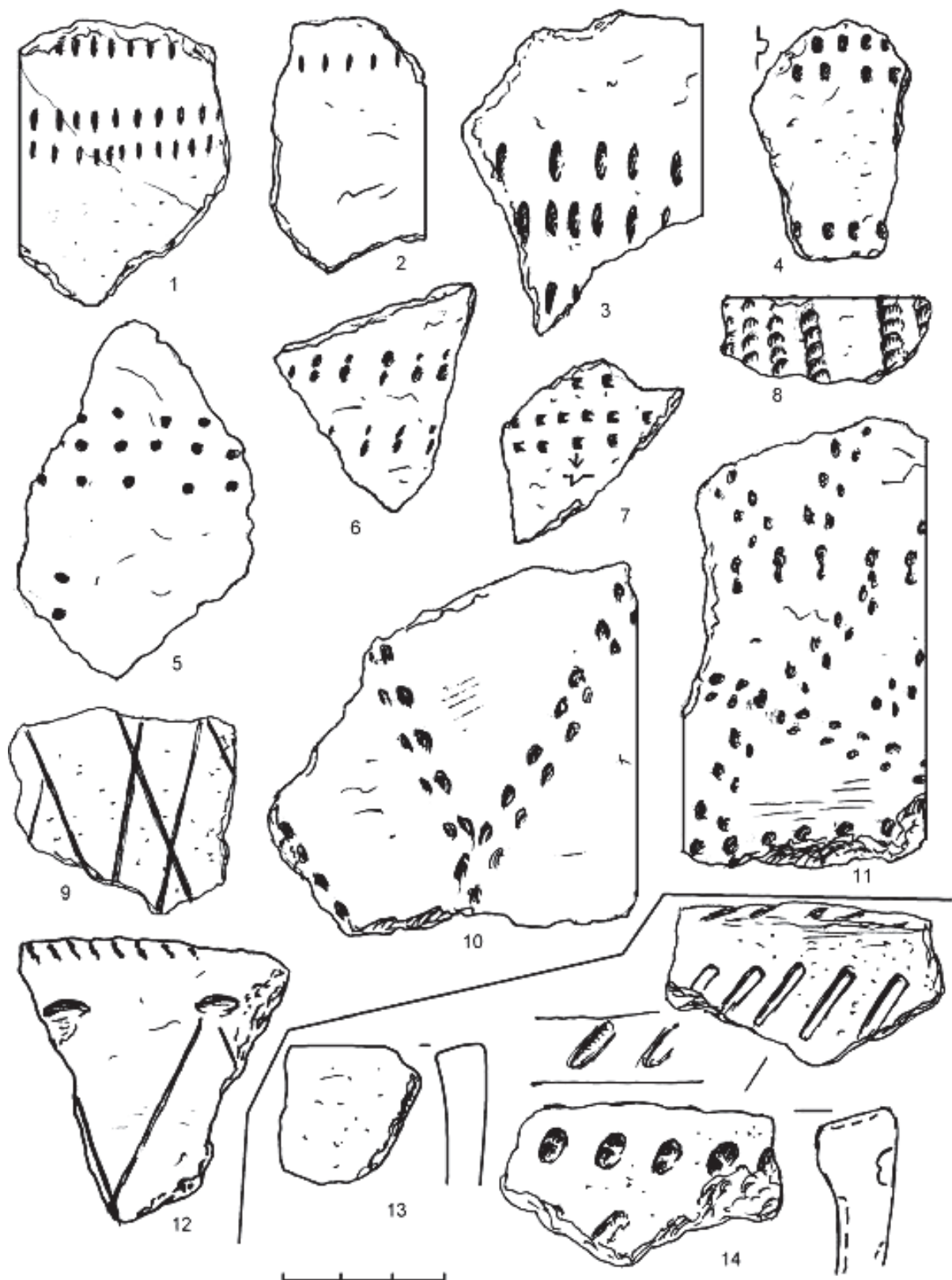
Мал. 5. Асавец 4. Фрагменты кераміка нарвенскай культуры

Мал. 6. Асавец 4. Фрагменты кераміка нарвенскай культуры

Мал. 7. Асавец 4. Фрагменты кераміка нарвенскай культуры

Мал. 8. Асавец 4. Фрагменты кераміка нарвенскай (1 – 12) і ўсвяткай (13, 14) культур

Даволі шырока прадстаўлены спалучэнні розных элементаў: двухзубыя адбіткі і злёгку паглыбленыя ямачкі, накольчатыя насечкі і вертыкальныя зоны дробных наколаў, крыжыкі з грабеньчатых адбіткаў і наколы зламаны палачкай, косыя наколы і адбіткі злёгку нахіленай палачкай, адбіткі зубчатага штампа і глыбокія тарцовыя наколы, наколы і працэрчаныя лініі, грабеньчатыя адбіткі і насечкі.

Дамінуючы матыў арнаментальнасці – гарызантальныя паясы. Радзей сустракаюцца вертыкальныя, косыя або косасеткавыя кампазіцыі, спалучэнне гарызантальных і вертыкальных палос (мал. 7: 9, 12; 8: 9 – 12).

Больш паловы знойдзеных фрагментаў раннеалітычных пасудзін з Асаўца 4 не мае арнаментальнасці.

У раскопе 1976 г. сустрэты тры фрагменты гладкасценнай керамікі больш позняй усвяцкай культуры, у тым ліку два венцы з характэрным патаўшчэннем краю (мал. 8: 13, 14).

Аналіз астэалагічнага матэрыялу, зроблены В.В. Шчагловай, паказаў, што з 97 знойдзеных у Асавцы 4 костак дзікіх жывёл значная частка належыць ласю (40,2 %) і дзіку (27,8 %). Далей ідуць бабёр (15,5 %) і мядзведзь (13,5 %). Ад выдры захавалася адна костка. Уражае наяўнасць 20 костак свойскіх жывёл. Сярод іх першае месца займае свіння, далей ідуць конь і сабака. Косткі буйных і дробных рагатых жывёл адзінкавыя. Прысутнасць свойскіх жывёл у колекцыі патрабуе яе далейшага даследавання, каб выключыць механічную прымесь. Не выключана, што яны могуць адносіцца да больш позняга часу – каля заходняга краю кар’ера захаваліся сляды рознакультурнага паселішча, на якім сустрэта і шнуравая кераміка. На стаянцы Асавец 4 трапіліся і раздробленыя косткі чалавека.

Крамянёвыя вырабы помніка захоўваюць некаторыя мясцовыя кундскія традыцыі. Асабліва гэта прыкметна ў наканечніках стрэлаў, наследуючых формы і характар апрацоўкі аналагічных артэфактаў з мезалітычных стаянак Падзвіння – Замошша 1 і Крумплева [9, с. 53 – 55, мал. 17, 18]. Кундскія перажыткавыя рысы прысутнічаюць таксама ў касцяным і рагавым інвентары – у біканічных наканечніках стрэлаў, вастрыях з папярэчнымі нарэзамі, плоскіх буйназубых гарпунах з сценак трубчастых костак, цяслападобных вырабаў з такога ж матэрыялу [4, с. 47]. У цэлым жа артэфакты Асавца 4 з крэменю і арганікі блізкія матэрыялам нарвенскай культуры Паўднёва-Усходняй Прыбалтыкі [6, с. 14, 15]; [10, табл. IX, XI, XIII].

У крамянёвым інвентары Асаўца 4 праглядаюцца і паўднёвыя пранікненні, што выяўлена ў прысутнасці трапеды і трапедыпадобных сячэнняў пласцін.

Кераміка Асавца 4 утрымлівае большасць рысаў, вылучаных Л. Янітсам [20, с. 122 – 126] і Н.М. Гурынай [3, с. 31 – 39]) для керамікі нарвенскай культуры Эстоніі: дамешкі тоўчаных ракавін і арганікі, расцэсы паверхні, тарцовы прылеп гліняных стужак, арнаментальнасць ўнутранай паверхні венцаў, авальныя місачкі, неглыбокія і бедныя арнаменты з грабеньчатых і ямчатых адбіткаў, кароткіх нарэзак, свідраваныя адтуліны. Бліжэйшыя аналогіі знаходзяцца сярод старажытнасцяў паселішча Оса на ўсходзе Латвіі (Лубанская нізіна), дзе ў арнаментах сустрэтыя дробназубчатыя грабеньчатыя адбіткі, невялікія ямчатыя паглыбленні, працэрчаныя лініі [6, с. 134]).

Узгорак «Брускавішча» засяляўся ў познім Атлантыкуме, калі возера яшчэ падступала да яго падножжа. Па костцы з падставы культурнага пласта помніка атрымана дата 5860 ± 50 BP (Ki-6213), што з калібрацыяй складае 4800–4620 BC. Да блізкага часу належыць і большасць матэрыялаў нарвенскай культуры з тарфянікавай стаянкі Зацэнне на паўночным усходзе Міншчыны: 5895 ± 55 BP (Ua-34616): 4910–4600 cal BC; 5625 ± 40 BP (Ki-6214); 5450 ± 75 BP (LE-960). У апошні час з падставы культурнага пласта Зацэння атрымана дата: 6425 ± 60 BP (Ua-34617): 5480–5360 і 5490–5290 cal BC, якая сведчыць пра магчымы пачатак нарвенскай культуры на поўначы Беларусі ў другой палове 6-га тыс. да н.э. [8, с. 86].

Упершыню характэрны матэрыял нарвенскай культуры (кераміка, касцяныя, рагавыя і крамянёвыя вырабы) быў выяўлены ў 1966 г. на тарфянікавай стаянцы Зацэнне ў басейне верхняга цячэння Бярэзіны Дняпроўскай [5, с. 9]. Падобныя керамічныя і крамянёвыя артэфакты таксама сустрэтыя на стаянках Сосенка 1 і 3 у Вілейскім р-не на Віліі, Скема 1 (воз. Мясра) у Мядзельскім р-не, каля воз. Слабадское ў Вілейскім р-не [13, с. 192, 198, 199]. Нядаўна знойдзена паселішча з матэрыяламі нарвенскай культуры на р. Бярэзіна ў Лепельскім р-не [11].

Неабходна адзначыць, што нарвенская кераміка Асавца 4, як і падобных помнікаў у басейнах Віліі і Бярэзіны, носіць рысы ўплыву раннеалітычных культур Падняпроў’я і Панямоння. Гэта праяўляецца ў большым распаўсюдзе глыбокіх ямак пад венцам, грабеньчатых узораў, працэрчаных ліній, паўмесячных наколаў, арганічных валакністых дамешак у сценах і тэхнікі косага прылепу.

У паўночнай частцы паселішча Асавец 2, размешчанага па суседству з Асаўцом 4, на мацерыку, пад пластом з матэрыяламі усвяцкай культуры сустракаюцца адзінкавыя фрагменты нарвенскай керамікі. З імі ж залягаў тыповы для Нарвы абломак цясла з сценак тоўстай трубчастай косткі. Кара дрэва, знойдзеная тут на мацерыку, паказала час 4900 ± 140 BP (IGSB-779): 3360–2620 cal BC. Нагар на абломку пасудзіны ўсвяцкага тыпу, які залягаў на тым жа мацерыку, таксама меў – 4370 ± 50 BP (Ua-34618): 3030 – 2910 cal BC [8, с. 79]. Магчыма, гэтыя даты фіксуюць прыпыненне жыцця на Асаўцы 4 і перасяленне часткі яго жыхарства на больш зручны ўчастак берага высыхаючага і зарастаючага возера – на Асавец 2. Гэты працэс, верагодна, супаў з трансфармацыяй раннеалітычнай нарвенскай культуры ва ўсвяцкую сярэдняга неаліту.

Археалогія

Адзінкавыя фрагменты ўсвяткай керамікі ўжо сустракаюцца на Асаўцы 4, але ў ніжніх пластах паўночнай часткі Асаўца 2 яны дамінуюць поўнаасцю.

Стаянка Асавец 4 на сёння з'яўляецца адзіным помнікам ў Беларусі, на якім захаваўся комплекс каменных, рагавых, касцяных і керамічных артэфектаў нарвенскай ранненеалітычнай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Ванкіна, Л.В. Торфяніковая стаянка Сарнаце / Л.В. Ванкіна. – Рига: Зинатне, 1970. – 176 с.
2. Гирининкас, А. Крютуонас: средний и поздний неолит / А. Гирининкас // Lietuvos archeologija. – 1990. – Т. 7. – 122 с.
3. Гурина, Н.Н. Из истории древних племен западных областей СССР / Н.Н. Гурина // Материалы и исследования по археологии СССР. – Т. 144. – М., 1967. – 207 с.
4. Гурина, Н.Н. Мезолит Латвии и Эстонии / Н.Н. Гурина // Мезолит СССР. – М., 1989. – С. 46 – 54.
5. Долуханов, П.М. Палеогеография и абсолютная хронология стоянки Заценье / П.М. Долуханов [и др.] // Доклады АН БССР. – № 9. – Том XX. – 1976. – С. 817 – 819.
6. Загорскис, Ф.А. Ранний и развитый неолит в восточной части Латвии. Автореф. дис. ... канд. ист. Наук / Ф.А. Загорскис. – Рига, 1967. – 27 с.
7. Загорскис, Ф.А. Оса – многослойное поселение эпох мезолита и неолита на Лубанской низине (Латвийская ССР) / Ф.А. Загорскис [и др.] // Археология и палеогеография мезолита и неолита Русской равнины. – М., 1984. – С. 55 – 67.
8. Зайцева, Г.И. Новые данные по радиоуглеродной хронологии неолита Беларуси и сопредельных территорий / Г.И. Зайцева [и др.] // Acta archaeologica Albaruthenica. Vol III. – Минск, 2008. – С. 77 – 88.
9. Ксяндзоў, У.П. Кундская культура / У.П. Ксяндзоў // Археалогія Беларусі. Т. 1. Каменны і бронзавыя вякі. – Минск. – 1997. – С. 52 – 55.
10. Лозе, И.А. Поселения каменного века Лубанской низины. Мезолит, ранний и средний неолит / И.А. Лозе. – Рига: Зинатне, 1988. – 209 с.
11. Чарняўскі, Максім М. Археалагічныя даследаванні на стаянках Асавец-7 і Бярэшча-1 / Максім М. Чарняўскі // ГАЗ. – Вып. 23. – 2007. – С. 188 – 189.
12. Чарняўскі, М. М. Тарфяніковая стаянка Заценне / М.М. Чарняўскі // 3 глыбі вякоў. Наш край. – Минск, 1996. – № 1. – С. 132 – 147.
13. Чарняўскі, М.М. Нарвенская культура / М.М. Чарняўскі // Археалогія Беларусі. Т. 1. Каменны і бронзавыя вякі. – Минск, 1997. – С. 190 – 206.
14. Чарняўскі, М.М. Стаянка Сосенка 3 на Віліі / М.М. Чарняўскі // ГАЗ. – Мн, 1999. – №14. – С. 83 – 97.
15. Чернявский, М.М., Зайковский, Э.М. Исследования в Понеманье и Подвинье / М.М. Чернявский, Э.М. Зайковский // Археологические открытия 1976 г. – М., 1977. – С. 418.
16. Янитс, Л.Ю. Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайыги (Эстонская ССР) / Л.Ю. Янитс. – Таллин, 1959. – 382 с.

ГОРАД ПОЛАЦКАЙ ЗЯМЛІ УСВЯТЫ: ПРАБЛЕМЫ ЯГО ГІСТАРЫЧНАЙ ТАПАГРАФІІ

*д-р гіст. навук, прафесар Г.В. ШТЫХАЎ
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Усвяты (Всвят, Вьсвят, Восвято) цяпер пасёлак у Пскоўскай вобласці, Расія. У XIX ст. гэта было мястэчка Веліжскага павета, Віцебскай губерні. Тут нарадзіўся Аляксей Парфёнавіч Сапуноў (15.03.1851 – 2.10.1924) выдатны беларускі гісторык, археограф, краязнавец. Вучыўся ў Віцебскай мужчынскай гімназіі, затым на гісторыка-філалагічным факультэце Пецябургскага ўніверсітэта [14, с. 229]. У 1912 – 1922 гг. чытаў лекцыі ў Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута [15]. А.П. Сапуноў сам археалагічных раскопак не праводзіў, але з маладых гадоў цікавіўся старажытнымі помнікамі Віцебшчыны і, канешне, роднага Усвятя.

«Всвят» упершыню названы ў крыніцах разам з Віцебскам у сувязі з падзеямі 1021 г. Паводле паведамлення летапісаў, у гэтым годзе полацкі князь Брачыслаў зрабіў паход на Ноўгарад, захапіў там мноства палонных і вялікую здабычу. На сёмы дзень вяртання з паходу полацкае войска ўбачыла перад сабой дружыну Яраслава Мудрага і апалчэнне кіеўлян. Бітва адбылася на рацэ Судаміры. Брачыслаў быў разбіты, палонныя вызвалены. Яраслаў, які даводзіўся Брачыславу дзядзькам, пасля заключэння міру